

332.14(477)

О.В.Винник, ас.

Одеський державний економічний університет

Оплата праці в контексті мотивації працюючого населення до ефективної зайнятості

Розглянуто динаміка (2002 – 2009рр.) середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності та територіям у взаємозв'язку з соціально-економічними показниками в Україні. Зроблені висновки стосовно відповідності заробітної плати соціальним стандартам і гарантіям, її диференціація. Обґрунтовані пропозиції щодо підвищення мотивуючої ролі заробітної плати як основного стимулу до продуктивної праці.

гідний дохід, оплата праці, мотивація, працююче населення, ефективна зайнятість, продуктивність праці

Соціально-економічні передумови створення мотиваційного поля у виробничій сфері в Україні

Проблеми оплати праці, її організації, забезпечення гідної заробітної плати були надзвичайно актуальними у всі історичні часи, починаючи з У.Петті, Д.Рікардо, А.Сміта, К.Маркса. шляхи їх вирішення відображені також у наукових працях зарубіжних вчених Р.Брежера, Р.Карда, Ю.Кокіна, Р.Колосовой, Ф. Мішеля, В.Роїка, С.Рощина та ін. В Україні вони досліджуються Д.Богиней, М.Кірян, А.Колотом, Г.Куліковим, Е.Лібановою та ін.

На відміну від пануючої думки, коли заробітну плату розглядають лише як наслідок ефективної зайнятості та продуктивної праці, автор статті допускає зворотню залежність. Це впливає з результатів соціологічних досліджень, проведених за участю автора у НДІ праці, за якими матеріальне стимулювання (гідний дохід і зарплата) однозначно зайняла перше рангове місце у мотивації працюючого населення до ефективної зайнятості. При цьому «гарантія зайнятості» коливається в залежності від економічного положення (на мікро-макрорівнях) і ситуації на ринку праці. Зайнятість, особливо, якщо вона розглядається під кутом зору її ефективізації, міняється рангами з матеріальним стимулюванням. Тобто механізм підвищення мотиваційного забезпечення через матеріальне стимулювання зайнятого населення діє у напрямку загальної соціально-економічної ситуації, насамперед, від динаміки ВВП, ринку праці, продуктивності праці, звідси - доходів населення.

Аналіз даних табл.1 свідчить, що ВВП в Україні у 2009 році порівняно з 2002р. збільшився у 4,04 разу, на одну особу – в 4,22 разу. Для порівняння в США у 2007р. на одну особу припадало 43 269 дол. проти 6 559 дол. в Україні.

що обсяги бюджету й інвестицій у динаміці на протязі 2002-2009 років є недостатніми, щоб стимулювати активний розвиток і модернізацію виробництва, забезпечити зростання людського капіталу. Середньомісячна номінальна зарплата працівників у динаміці постійно збільшувалась. Індекс її зростання (2009/2002), хоча і становить 5,1 разу, але при зведеному індексі споживчих цін за цей період часу, який дорівнює 1,78, реальна зарплата зросла тільки в 2,97 разу (табл.1).

Таблиця 1- Динаміка основних соціально-економічних показників України протягом 2002 - 2009 років

Показник	Рік				Темп зростання,%		у %, 2009/2002
	2002	2006	2008	2009	2003/2002	2009/2008	
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	225810,0	537667,0	949864,0	912563,0	118,4	96,1	404,1
у розрахунку на одну особу, грн.	4685,0	11492,0	20534,0	19776,5	119,3	96,3	422,1
Доходи населення, млн. грн.	185073,0	479309,0	856633,0	897669,0	116,5	104,8	485,0
Доходи населення, у % до ВВП	82,0	89,1	90,2	98,4		109,1	120,0
Оплата праці, млн. грн.	103117,0	265607,0	465487,0	376088,0	118,5	80,8	364,7
Оплата праці, у % до ВВП	45,7	49,4	49,0	41,2		84,1	90,2
Індекс споживчих цін, %	99,4	111,6	122,3	112,3	108,9	91,8	113,0
Бюджет, млн. грн.							
доходи	61954,3	171811,5	297900,0	235345,0	121,5	79,0	379,9
питома вага доходів у ВВП, %	27,4	32,0	31,4	25,8			
видатки	60318,9	175512,2	312000,0	235345,0	125,7	75,4	390,2
питома вага видатків у ВВП, %	26,7	32,6	32,8	25,8			
Роздрібний товарообіг, млрд. грн.	39,7	130,0	246,9	442,8	125,9	179,3	115,4
Середньоміс. номінальна зарплата, грн	376,0	1041,0	1806,0	1906,0	122,9	105,5	506,9
Економічно активне населення(зайняте)	20091,2	20730,4	20972,3	20191,5	65,9	96,3	100,5
Продуктивність праці, грн.	11239,2	25936,2	45291,4	45195,4	118,0	99,8	402,1

Якщо порівняти темпи росту реальної заробітної плати (2,97 разу) з темпами росту продуктивності праці, то останні випереджають темпи зростання реальної зарплати. Це співвідношення виглядає як 4,12 разу до 2,97 разу, хоча при цьому темпи зросту номінальної зарплати випереджають темпи росту продуктивності праці (5,1 проти 4,12 разу), яка з 2002р. по 2008р. має позитивну динаміку темпів росту, окрім 2009р. коли спостерігається зниження темпу росту продуктивності праці до

основного стимулу щодо ефективній зайнятості працюючих. Таким резервом у виробничій сфері є підвищення рівня заробітної плати, вдосконалення організації оплати праці на підставі зростання її продуктивності та прискорення темпів росту ВВП.

Заробітна плата в якості основного стимулу до мотивованої праці.

Важливішою функцією заробітної плати, окрім відтворення робочої сили, регулювання і оптимізації витрат праці та винагороди за них, є мотиваційна у її сполученні із соціальною значущістю трудового процесу. Як соціально-економічна категорія, вона відображає відносини між роботодавцем і найманим працівником з приводу розподілу новоствореної вартості між ними.

Таблиця 2 - Структура доходів населення України в 2002 - 2009 роках

Показник	Рік					у %, 2009/ 2002	2009 - 2002, в. п.
	2002	2003	2007	2008	2009		
<i>Доходи - всього, (млн.грн)</i>	185 073,0	215 672,0	623 289,0	856 633,0	897 669,0	485,0	
<i>у %, до ВВП</i>	82,0	80,7	86,5	90,2	98,4		16,4
в тому числі:							
заробітна плата	78 950,0	94 608,0	278 968,0	371 053,0	376 088,0	476,4	
<i>у % до всього</i>	42,7	43,9	44,8	43,3	41,9		-0,8
прибуток та змішаний дохід	33 540,0	36 330,0	95 203,0	131 727,0	131 288,0	391,4	
<i>у % до всього</i>	18,1	16,8	15,3	15,4	14,6		-3,5
доходи від власності (одержані)	5 297,0	6 706,0	20 078,0	30 901,0	34 868,0	658,3	
<i>у % до всього</i>	2,9	3,1	3,2	3,6	3,9		1,0
соціальна допомога, поточні трансферти	67 286,0	78 028,0	229 040,0	322 952,0	355 424,0	528,2	
<i>у % до всього</i>	36,4	36,2	36,7	37,7	39,6		3,2

Джерела: Статистичний щорічник України: 2002 - 2009 рр.

Основним орієнтиром в організації заробітної плати слугують наступні конвенції та рекомендації МОП: Конвенція 95 (1949р.) «Про захист заробітної плати», Конвенція 131 (1970р.) «Про встановлення мінімальної заробітної плати із врахуванням особливостей країн, що розвиваються».

Держава впливає на систему оплати праці зайнятого населення шляхом: встановлення розміру мінімальної зарплати (МЗП); неоподаткованого мінімуму доходів; прожиткового мінімуму (ПМ); інших соціальних гарантій; регулювання фондів оплати праці найманих працівників підприємств-монополістів; оподаткування доходів працівників; запровадження механізму індексації грошових доходів; встановлення порядку компенсацій найманим працівникам втрати частини заробітної

що стосуються форм і систем оплати праці, її розмірів; визначено важелі для захисту прав найманих працівників на одержання заробітної плати.

Як свідчать дані табл. 3 середньомісячна номінальна зарплата (СНЗП) в Україні зросла в 5,1 разу і досягла 1 906 грн. за видами економічної діяльності найвища номінальна середньомісячна заробітна плата на протязі 2002 - 2009 років була у працівників авіаційного транспорту, яка у авіаторів у 2009 році становила 5 111 грн., у сфері фінансової діяльності – 4 051 грн., державному управлінні – 2 522 грн. Найнижчою – рибальстві (1 033 грн.), освіті (1614 грн.), охороні здоров'я (1 308 грн.).

Розмах варіації заробітної плати за видами економічної діяльності характеризується співвідношенням 1:4,9. Тобто у працівників рибальства, сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг, освіти й охорони здоров'я зі своїми сім'ями відносились до категорії малозабезпечених. Варто нагадати, що відповідно до міжнародних вимог заробітна плата на рівні 2-2,5 прожиткових мінімуми – це розмір мінімальної зарплати. Така заробітна плата (що за європейськими стандартами є мінімальною) працівників бюджетної сфери, сільського господарства, рибальства, мисливства знецінює працю цієї частини найманих працівників і не виконує ні відтворювальної, ні регулюючої, ні мотиваційної функції. Працівників інших галузей можна віднести до середньо забезпечених, так як розміри нарахованої середньомісячної зарплати більше двох, але менше 7 прожиткових мінімумів. Однак цей інтервал надто великий, адже працівники авіаційного транспорту та фінансової сфери наближаються до межі європейського середнього достатку (майже 6 прожиткових мінімуми).

Серед адміністративних територій у 2009 р. найвища нарахована середньомісячна зарплата була у працівників м. Києва (3 195 грн.), Донецької (2 349 грн.), Дніпропетровської (2 195 грн.) областей, а найнижча – в Тернопільській (1 512 грн.), Чернігівській (1 568 грн.), Волинській (1 541 грн.), Херсонській (1 591 грн.) областей (табл.4).

Розмах варіації заробітної плати за територіями становив 1:2,1. Тобто диференціація зарплат у територіальному розмірі була майже вдвічі від галузевої. При цьому лише у м. Києві нарахована середньомісячна зарплата становила 4,3 прожиткових мінімуми, що відповідає рівню забезпечення середнього класу, в Донецькій області цей показник дорівнював 2,9 прожиткових мінімуми. На інших територіях заробітна плата не відповідає міжнародним вимогам, за якими МЗП має становити 2-2,5 прожитковим мінімумам. Більш високий рівень заробітної плати на окремих територіях (у м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській областях), обумовлений галузевою структурою, економічним станом, рівнем зайнятості та безробіття.

Хоча Україною ратифікована Конвенція 131 «Про встановлення мінімальної заробітної плати», однак при визначенні розміру мінімальної зарплати до теперішнього часу не враховуються міжнародні стандарти щодо реального прожиткового мінімуму, не здійснюється наукове, економічне обґрунтування його розміру. Як наслідок, розміри

а середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2002 – 2009 роках

	2002	2006	2007	2008	2009	ранг	2002	2006	2007	2008	2009	2009/ 2002%	СЗП/ МЗП	індекс Кейтса	СЗП/ ПМ
							у відсотках								
	376	1041	1351	1806	1906		100	100	100	100	100	506,9	3,0	33,7	3,0
	178	553	733	1076	1199,8	20	47,3	53,1	54,3	59,6	62,9	674,0	1,9	53,6	1,9
	271	851	1100	1311	1342	17	72,1	81,7	81,4	72,6	70,4	495,2	2,1	47,9	2,1
	242	607	721	913	1032,6	21	64,4	58,3	53,4	50,6	54,2	426,7	1,6	62,3	1,6
	485	1212	1554	2017	2120	10	129,0	116,4	115,0	111,7	111,2	437,1	3,3	30,3	3,3
	427	1140	1486	1832	1526,2	16	113,6	109,5	110,0	101,4	80,1	357,4	2,4	42,1	2,4
вик															
	330	898	1145	1514	1567,3	15	87,8	86,3	84,8	83,8	82,2	474,9	2,4	41,0	2,5
	286	735	944	1221	1271,8	18	76,1	70,6	69,9	67,6	66,7	444,7	2,0	50,6	2,0
	573	1328	1670	2207	2410	7	152,4	127,6	123,6	122,2	126,4	420,6	3,7	26,7	3,8
гу	515	1227	1563	2036	2126,2	10	137,0	117,9	115,7	112,7	111,6	412,9	3,3	30,2	3,3
	617	1093	1412	1924	2415	6	164,0	105,0	104,5	106,5	126,7	391,4	3,8	26,6	3,8
рту	702	2053	2704	4061	5111,3	1	186,7	197,2	200,1	224,9	268,2	728,1	7,9	12,6	8,0
та															
	730	1513	1872	2457	2641,2	3	194,1	145,3	138,6	136,0	138,6	361,8	4,1	24,3	4,1
	469	1191	1485	1950	2240,7	8	124,7	114,4	109,9	108,0	117,6	477,8	3,5	28,7	3,5
	976	2050	2770	3747	4051,3	2	259,6	196,9	205,0	207,5	212,6	415,1	6,3	15,9	6,3
да,															
	437	1193	1595	2085	2237,4	9	116,2	114,6	118,1	115,4	117,4	512,0	3,5	28,7	3,5
	470	1323	1741	2336	2558,7	4	125,0	127,1	128,9	129,3	134,2	544,4	4,0	25,1	4,0
	495	1578	1852	2581	2521,5	5	131,6	151,6	137,1	142,9	132,3	509,4	3,9	25,5	3,9
	267	806	1060	1448	1613,5	14	71,0	77,4	78,5	80,2	84,7	604,3	2,5	39,9	2,5
ьної															
	223	658	871	1177	1308,2	18	59,3	63,2	64,5	65,2	68,6	586,6	2,0	49,2	2,0
	247	828	1090	1511	1787,3	13	65,7	79,5	80,7	83,7	93,8	723,6	2,8	36,0	2,8
а															
	219	842	1109	1551	1874,9	12	58,2	80,9	82,1	85,9	98,4	856,1	2,9	34,3	2,9

к України: 2002 - 2009 рр.

середньомісячної заробітної плати в територіальному розрізі протягом 2002-2009 років ((в розрахунку на штат. працівника, грн.)

Розрахунок на 1 штат. працівника, грн	2006	2007	2008	2009	Ранг	2002	2006	2007	2008	2009	2009/	СЗП/	індекс	СЗП/
						у відсотках					2002%	МЗП	Кейтса	ПМ
6	1041	1351	1806	2070		100	100	100	100	100	550,5	3,2	31,1	3,2
8	952	1220	1609	1818	12	95,2	91,5	90,3	89,1	87,8	507,9	2,8	35,4	2,8
5	793	1028	1404	1624	22	70,5	76,2	76,1	77,7	78,5	612,9	2,5	39,6	2,5
3	773	1013	1380	1541	24	67,3	74,3	75,0	76,4	74,4	609,1	2,4	41,7	2,4
8	1139	1455	1876	2195	3	116,5	109,4	107,7	103,9	106,0	501,1	3,4	29,3	3,4
2	1202	1535	2015	2349	2	120,2	115,5	113,6	111,6	113,5	519,8	3,7	27,4	3,7
8	793	1033	1404	1625	21	71,3	76,2	76,5	77,7	78,5	606,4	2,5	39,6	2,5
5	868	1091	1453	1684	18	78,5	83,4	80,8	80,5	81,3	570,7	2,6	38,2	2,6
5	1091	1394	1812	2010	7	118,4	104,8	103,2	100,3	97,1	451,7	3,1	32,0	3,1
8	923	1180	1543	1780	15	84,6	88,7	87,3	85,4	86,0	559,6	2,8	36,1	2,8
8	1058	1362	1852	2100	4	100,5	101,6	100,8	102,5	101,4	555,4	3,3	30,6	3,3
2	819	1054	1428	1679	19	75,0	78,7	78,0	79,1	81,1	595,2	2,6	38,3	2,6
3	1022	1323	1769	2092	5	104,5	98,2	97,9	98,0	101,1	532,4	3,3	30,7	3,3
9	923	1183	1570	1794	13	90,2	88,7	87,6	86,9	86,7	529,2	2,8	35,8	2,8
8	955	1202	1621	1976	8	105,9	91,7	89,0	89,8	95,5	496,6	3,1	32,5	3,1
9	966	1226	1633	1920	10	100,8	92,8	90,7	90,4	92,7	506,6	3,0	33,5	3,0
4	961	1243	1661	1942	9	94,1	92,3	92,0	92,0	93,8	548,7	3,0	33,1	3,0
2	888	1133	1523	1789	14	83,0	85,3	83,9	84,3	86,4	573,3	2,8	36,0	2,8
7	857	1098	1472	1731	16	81,6	82,3	81,3	81,5	83,6	563,7	2,7	37,2	2,7
7	727	943	1313	1512	27	63,0	69,8	69,8	72,7	73,0	637,9	2,4	42,5	2,4
0	974	1251	1679	1906	11	98,4	93,6	92,6	93,0	92,1	515,1	3,0	33,7	3,0
9	800	1017	1375	1591	25	76,9	76,8	75,3	76,1	76,9	550,6	2,5	40,4	2,5
8	792	1045	1429	1633	20	68,6	76,1	77,4	79,1	78,9	633,0	2,5	39,4	2,6
6	846	1085	1459	1701	17	73,4	81,3	80,3	80,8	82,2	616,3	2,6	37,8	2,7
1	819	1051	1402	1624	23	72,1	78,7	77,8	77,6	78,4	599,1	2,5	39,6	2,5
7	790	1016	1370	1568	26	73,7	75,9	75,2	75,9	75,7	566,1	2,4	41,0	2,5
3	1729	2300	3074	3195	1	171,0	166,1	170,2	170,2	154,3	496,8	5,0	20,1	5,0
1	1005	1302	1726	2015	6	104,0	96,5	96,4	95,6	97,3	515,3	3,1	31,9	3,2

Таблиця 5- Мінімальна заробітна плата в країнах Євросоюзу та Україні (станом на січень відповідного року, євро)

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009, країна ЄС/ України, разу
Болгарія	61	77	82	92	123	112	2,2
Естонія	159	172	195	230	278	278	5,6
Польща	177	205	234	246	281	334	6,7
Великобританія	1083	1197	1269	1361	1448	1148	22,9
Франція	1173	1197	1218	1254	1331	1321	26,4
Бельгія	1186	1210	1234	1259	1387	1336	26,7
Люксембург	1403	1467	1503	1570	1642	1610	32,2
Україна	31	41	52,7	60,3	50	50	1

Джерело: Офіційний веб-сайт Держкомстату України. // <http://www.ukrstat.gov.ua>

Слід визнати, що в Україні відсутні ефективні важелі впливу на роботодавців, які порушують норму щодо мінімальних розмірів зарплати. Тому повчальним у цьому плані є досвід економічно розвинутих країн. Наприклад, у Великій Британії за недотримання мінімальних розмірів зарплати роботодавці виплачують штрафи у розмірі 7,2 фунтів стерлінгів в день за кожного працівника. У Литві роботодавці, які платять зарплату меншу від мінімальної, можуть бути оштрафовані на 2 896 євро, а в Угорщині у разі багаторазових порушень штраф може досягати 24 500 євро.

За низьких обсягів ВВП на душу населення частка фонду оплати праці в 2008 р. становила 49% ВВП, що значно нижче порівняно з розвиненими країнами. Наприклад, в країнах Євросоюзу витрати на оплату праці варіюють у межах 60-65% ВВП, у США – 73%, Японії – 74%. Що стосується МЗП, то за рекомендаціями Ради Європи вона повинна становити не менше 60% середньої й дорівнювати 2 – 2,5 прожитковим мінімумам.

Отже, в Україні середня номінальна зарплата не відповідає мінімальним стандартам європейських країн. Це свідчить про зниження вартості робочої сили, що не забезпечує умов для відтворення трудового потенціалу, не сприяє розвитку творчих, інтелектуальних здібностей робочої сили, не мотивує найманих працівників до продуктивної праці.

Розподіл найманих працівників за розмірами заробітної плати засвідчив відсутність їх мотивації в залежності від розміру зарплати та від професійно-кваліфікаційного рівня як у сфері послуг, так і матеріального виробництва. При цьому оплата праці працівників підрозділу повністю залежить від суб'єктивного оцінювання працівника керівником. В результаті гарантована тарифна частина заробітку нерідко зникається, а позатарифна – завищується.

Необгрунтована диференціація заробітної плати, зрівнялівка, чи відмінності в її розмірах призводять до негативних наслідків, оскільки знижують мотивацію до праці, нівелюють принципи соціальної справедливості, не сприяють повноцінному розвитку

конкурентоспроможності економіки, розширення сфери дії і обсягів соціальних програм.

Необхідно посилити регулюючий вплив держави на нормативно-правові, податкові, інституціональні складові системи оплати праці. Індикаторами рівня економічної мотивації працюючого населення повинні нарешті стати розміри мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, питома вага МЗП у середньомісячній зарплаті (згодом до 60%). Потрібна раціональна диференціація оплати праці за видами економічної діяльності та територіями, посадами, професіями, рівнем кваліфікації, складністю трудового процесу, умовами праці та відповідальністю працюючих.

Виправдано і соціально справедливо запровадити прогресивну шкалу оподаткування доходу фізичних осіб, а зарплату до 1 прожиткового мінімуму оподатковувати за 50% ставкою.

Назріла потреба у посиленні регулюючої ролі держави в частині структурної, цінової, податкової, фінансової політики, спрямованої на економічне зростання, посилення ролі соціальних реформ, насамперед, підвищення рівня заробітної плати, як основного мотиватора у ефективізації зайнятості працюючого населення.

Список літератури

1. Ройк В. Минимальная заработная плата – основной инструмент регулирования доходов россиян // Человек и труд. – 2009. - № 6. – С. 22 - 28.
2. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування /І.Л. Петрова, В.В.Близнюк, Г.Т. Куликов та ін. / За ред. І.Л. Петрової. – К., 2009. – 368 с.
3. Организация, нормирование и оплата труда на железнодорожном транспорте: Учебник для ВУЗов / Ю.Д.Петров, М.В.Белкин, В.П.Катаев.-М.:Транспорт,2000.-279с.
4. Гігієнічна класифікація праці: Гігієнічні нормативи.-К.:2001.-С.29-44.
5. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р.
6. Кодекс законів про працю України // Кодекс законів про працю України та інше законодавство про працю (04.1995).- К.: Соціально-трудова відносина. - 1995. – 190 с.
7. Закон України “Про охорону праці” від 15 травня 1996 р. № 196/96 – ВР.
8. Закон України „Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 21 грудня 2000 р. № 2180 – III.
9. Статистичний щорічник України за 2007 рік. / Державний комітет статистики. – 2008. – 571 с.

О.Винник

Оплата труда в контексте мотивации работающего населения к эффективной занятости

Рассмотрены динамика (2002 – 2009гг.) среднемесячной заработной платы по территориям и видам экономической деятельности согласно социально-экономическими показателям Украины. Сделаны выводы о соответствии заработной платы социальным стандартам и гарантиям, ее дифференциация. Обоснованы предложения по повышению мотивационной роли заработной платы как основного стимула к производительному труду.